

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ve Siyaset: 2002 Genel Seçimler Öncesine Bir Bakış

Filiz ÇULHA ZABÇI^(*)

Giriş

2002 genel seçimleri, sosyal bilimlerdeki araştırmacılara inceleme konusu olabilecek zengin bir malzeme sundu. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, gittikçe artan işsizlik ve yoksulluk oranları, güven bunalımı içinde olan siyasal partiler, siyasal İslam içindeki yol ayrımı, "faşizmin ayak sesleri" olarak biraz abartılı bir biçimde yorumlanan Genç Parti, sosyal demokrasinin "hâl-i pür melâli", IMF'nin yakın gözetimi gibi daha pek çok şeyin ardarda sıralanabileceği, belli ölçülerde birbirleriyle iç içe geçmiş ve seçimlere şu ya da bu şekilde damgasını vurmuş olgular silsilesi... Bu yazıda, seçimler öncesindeki bütün bu gelişmelerden soyutlanamayacak; ancak, bir makale sınırlarına sığdırabilmek için köşebentlerini koyduğumuz bir olgudan söz edilecek: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) seçimler öncesi atağı ve bu atağın en önemli parçası olan "Türkiye Geleceğini İstiyor" Bildirgesi.

22 Ekim'de Birliđe bağlı 351 oda ve borsanın bulunduğu 81 ilde aynı anda okunan bildiri, basında önemli yer buldu. Bazı yayın organlarında "bildiri" olarak geçse de, aslında TOBB bunu "Gelecek Bildirgesi" olarak adlandırıyordu. Aynı metni, kimi yazarlar ya da gazeteciler ise "muhtıra",

---

^(*) Yard. Doç. Dr., A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

"ültümatom" ya da "manifesto"¹ gibi terimlerle anıyordu. Asıl ilginç olanı, TOBB'un seçim öncesinde yaptığı bu atak ile adeta basında yer alma yarışında öne geçmesi ve özellikle seçimlerden bir ay önce neredeyse işverenlerin tek sözcüsü gibi boy göstermesiydi. Hatta şunu söyleyebiliriz: Çok daha özenli ve ayrıntılı bir biçimde hazırlanmış Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği'nin (TÜSİAD) "ön uyarı raporu", daha çok bir "taslak" görünümü sunan, bir düşüncenin geliştirilmiş ilk çizgileri gibi duran TOBB bildirisi yanında sönük kaldı. TÜSİAD aslında elini daha çabuk tutmuş, TOBB'dan önce, mecliste grubu bulunan tüm siyasi partilere, kurulacak hükümetin öncelikli gündemi olmasını bekledikleri konuları iletmişti. Üstelik bu sefer bir taktik değişikliğiyle; TÜSİAD daha önceleri bunu seçimlerden sonra oluşan hükümete yapardı, ama bu sefer seçim sonuçlarını beklememişti (*Radikal*, 13 Ekim 2002).

Önce ya da sonra, "rapor" ya da "bildirge", her iki büyük işveren örgütünün "bir erken uyarı" metni olarak yorumlanabilecek bu girişimleri ortak bir temaya sahip: IMF ve DB çıkışlı ekonomik programın uygulanması ve bunun bir gereği olan kamu reformlarının ivedilikle gerçekleştirilmesi. TÜSİAD daha ileri gitmedi; ama TOBB seçimler öncesindeki bu bildirge ile sınırlı kalmayacaklarını, seçimler sonrasında bir "izleme komitesi" oluşturarak hükümetin ne ölçüde ekonomik programa bağlı kaldığını ve kamu reformlarını gerçekleştirdiklerini takibe alacaklarını söylüyordu. Seçim öncesinde ise, ekim ayı içinde bilbord ve gazete ilanlarıyla partilerin "ayakları yere basmayan vaadlerinin" sorgulanmasını başlatma yönünde kararlı olduklarını ilan ediyordu (*Hürriyet*, 10 Ekim 2002).

TOBB'un bu girişimi, bir anlamda "TÜSİAD'laştığı"² şeklinde yorumlandı. Çünkü, TÜSİAD, öteden beri hazırladığı raporlarla ya da kamuoyu oluşturma ataklarıyla siyasetin görünür damarlarını etkileme yollarına gidiyordu. Oysa bu, TOBB'un çok sık kullandığı bir yöntem değildi. Gerçi 1991'den itibaren TOBB bir kabuk değiştirme çabası içine girmişti; ama hiçbir zaman TÜSİAD kadar etkili olamamıştı. Kuşkusuz, TOBB'un siyasi çevreler üzerinde bir etkisi olmadığı anlamına gelmiyor bu. Tam tersine TOBB, uzun bir dönem boyunca hükümetlerin vesayeti altındadır ve girişimciler ile devlet arasında köprü görevini yerine getirerek korporatist bir yapının biçimlenmesine katkıda bulunur. Ancak, 60'lardan itibaren yaşanan

¹ bkz (Funda Özkan, 2002:12).

² Örneğin Ege Cansel, bu bildirge ile ilgili yazısının başlığını "TOBBİAD" şeklinde atıyordu (*Hürriyet*, 26 Ekim, 2002).

değişimle, 2000'lere gelen süreçte TOBB'un bazen daha özerk ve "muhalif" bir konum edindiğini bazen de hükümetlere danışmanlık görevi yapacak kadar siyasi iktidara bağlandığını görebiliyoruz.

Bu yazı, TOBB'un kuruluşundan itibaren geçirdiği değişim üzerine değil. Başlangıçta, bir fikir vermesi ve açıklayıcı olması için TOBB'un geçmişine ilişkin kısa bir giriş yer almakla birlikte, yazıda "Türkiye Geleceğini İstiyor" Bildirgesini çerçevesinde TOBB'un seçim öncesinde geliştirdiği siyasi perspektif değerlendiriliyor. Yazıda daha geniş olarak dile getirileceği üzere, bu perspektif esas itibarıyla Dünya Bankası ve IMF destekli ekonomik programın özellikle de kamu yönetimi reformunun uygulanması gerekliliği ve bunun için siyasal, toplumsal koşulların yaratılacağı düşüncesi ya da "uyarısı" üstüne oturuyor. Bu programın "her ne pahasına olursa" olsun uygulanması gerekliliği, TOBB'un seçim öncesi siyasi partilere ya da seçim sonrasında oluşacak hükümete gönderdiği en net mesaj. Bunun için TOBB, "sivil toplum örgütleriyle birlikte uzlaşma ve hükümeti etkileme yollarını açma"dan söz ederken, aslında diğer işveren örgütleriyle birlikte kendi örgütsel gücünü, basını da yanlarına alarak ne derece güçlü bir biçimde kullanacaklarının da mesajını veriyor.

TOBB'un Geçmişine Kısa Bir Giriş

Yaklaşık 800 bin üyesiyle Türkiye'nin en geniş tabanlı meslek kuruluşlarından biri olan TOBB, özellikle 90'ların ikinci yarısından itibaren kendisini "Türkiye'nin en güçlü sivil toplum örgütü" olarak görmektedir. Yasal statüsü açısından bakıldığında, TOBB "kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşu"dur. TOBB'un yasal temelini oluşturan 1950 tarihli 5590 Sayılı yasa, odaları "tüzel kişiliği haiz ve mesleki teşekkül mahiyetinde kamu kurumu" olarak tanımlar (Öncü, 1983: 1571). TOBB'un bir sivil toplum örgütü olarak mı yoksa çıkar grubu ya da baskı grubu olarak mı tanımlanması gerektiği sorusu, kavramsal açıdan çetrefilli bir tartışma alanına girmemizi gerektiriyor. Aynı bir çalışmayı gerektirecek böyle bir tartışmaya girmeden, bu kısımda TOBB'un bir meslek kuruluşu olarak gelişimine ana başlıklar halinde değinilecek.

Oda fikrinin biçimlenmesi ve ilk odaların kurulması Osmanlı döneminde Batılılaşma hareketleri ile başlıyor. 1856 Islahat Fermanı ile birlikte ilk Ticaret ve Sanayi Odalarının kurulması gerçekleşiyor (Öke, 1996: 961). Cumhuriyet döneminde, "milli iktisat" programı çerçevesinde milli bir burjuvazi yaratma amacı, bu odalara yönelik sıkı bir devlet vesayetini berabe-

rinde getiriyor. 1950'de yürürlüğe giren yasaya kadar, odaların temel organı olan meclis seçimle işbaşına gelmekle birlikte, "oda umumi katibi ya da başkatibi, Ticaret Bakanlığı'nın memuru ve meclisin tabii üyesidir". Ayrıca, oda bütçesi, Bakanlığın onayına bağlıdır. (Öncü, 1983: 1569). Türkiye'deki liberalleşme eğilimlerinin başlangıç tarihi olarak bilinen 1950'de yürürlüğe giren kanun ise, odalar üzerindeki devlet vesayetini bir ölçüde kaldırıyor; "Odalara kendi sekreterlerini atama hakkı" veriliyor. Aynı zamanda bu yasa, odaların, tüzel kişiliği olan bir birlik kurmalarının yolunu açıyor. Birlik adı altında bulunan kuruluşların türü şöyledir: Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Ticaret ve Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları (Öncü, 1983: 1571; Bora, 2001: 266). Bunlara daha sonra deniz ticaretinin gelişmesiyle kurulmuş olan Deniz Ticaret Odalarını da eklemek gerekiyor. TOBB, bu tarihten itibaren oda ve borsaları birleştiren bir çatı olarak varlığını devam ettiriyor.

1950'ye kadarki dönemde, Ticaret ve Sanayi Odaları açısından üzerinde durulması gereken bir konu, ticaret burjuvazisinin, sanayi erbabının ayrı bir örgütlenmeye gitmesini engellemeye çalışmasıdır. 1923 İktisat Kongresi'nde ve sonrasında, sanayi kesimi, ticaret odalarından ayrı bir örgütlenmeye gitme talebini dile getirmiştir. Ancak, ticaret sermayesi, henüz yeni yeşermekte olan ve örgütlü bir güce erişmekte zorlanan sanayi kesiminin bu yöndeki çabalarına engel olmuştur. "Oda" olarak ayrı bir örgütlenmeye gidemeyen sanayiciler, kendi çıkarlarını temsil edecek dernekler kurma yoluna gitmişlerse de, bağımsız sanayi odaları kurma istekleri ve bu yönde gelişen tartışmalar sona ermemiştir.³

1950'de yürürlüğe giren ve bugün de hâlâ geçerli olan 5590 sayılı yasa, sanayi odalarının kurulmasına imkan verdiği için ayrı bir öneme sahiptir. Bu yasa bir anlamda, o tarihe kadar hayli cılız olan, siyasi temsil ve örgütlenme düzeyinde etkili bir güç olarak kendini gösteremeyen sanayi sermayesinin, daha sonraki tarihlerde siyasi gündeme damgasını vuracak girişimlerinin bir başlangıç tarihi olarak da görülebilir.

Yasanın yürürlüğe girmesini takiben, ilk önce İzmir ve İstanbul'da olmak üzere ticaret odalarından bağımsız sanayi odaları kurulmaya başlıyor. Sanayi odaları, daha çok sanayinin gelişmiş olduğu illerde kuruluyor. Daha küçük illerde ise, Ticaret ve Sanayi Odaları etkinliklerine devam eder (Öke, 1995: 961). Ancak daha uzunca bir dönem TOBB'un üst yönetiminde ticaret kesimi etkin olacaktır.

---

³ Bu konu için bakınız: (Koraltürk, 1999: 292-296).

1973 yılı genel kurulundaki temsil oranlarına bakıldığında, TOBB'un yapısı, küçük odaların ve ticaret sermayesinin hakim olduğu birlik görünümü taşımaktadır. (Öncü,1983: 1572). Bu anlamda, kimi yazarlar, Birliği, büyük sermayenin tam anlamıyla hakim olamadığı bir örgüt olarak görmektedir.⁴ Yine de, 70'lerin başlarına kadar, sermayenin en etkili tek örgütü olma özelliğini koruyacaktır. Bunda, Odalar Birliği'ne 5590 sayılı yasa ile verilen iki önemli işlev etkili oldu: "Bunlardan birisi, ithal malların fiyat tetkiki ve tescili, diğeri ise özel sektöre tahsis edilen döviz kotalarının odalar aracılığı ile tüccar ve sanayicilere dağıtılması idi" (Sönmez, 1987: 165). İthalat ve ihracatı denetlemek açısından önemli olan bu işlevler, Odalar üzerinde sermayenin etkin olma yarışını 60'larda hızlandırdı. Sanayi sermayesinin güç kazanmaya başladığı bu yıllar içinde, ithalatçılar ile sanayiciler arasındaki güç kapma savaşımı, kendini Odalar Birliği içindeki mücadelelerde de gösterdi. Birliğin yönetim kurulu içinde sanayi odası temsilcilerinin çok az sayıda olması, genellikle bu savaşımın ithalatçıların yani ticaret sermayesinin başarı sağlayarak çıkmasına neden oldu.

Sanayi sermayesinin odalar üzerinde baskı oluşturamamasının bir nedeni de, Birliğin kısmen "demokratik" nitelik taşıyan seçim sistemidir. Büyük sermaye grupları, bu seçim sistemini, kendilerinin Birlik üzerinde hegemonyasını önleyici bir etmen olarak değerlendiriyordu. Seçim sisteminin değiştirilmesi mümkün olamayınca, Birliğin yetkilerinde bir daralma sağlanması için baskı oluşturuldu. "Döviz tahsisi" gibi bir takım işlevlerin 12 Mart döneminde Odaların elinden alınması bu gidişatın bir sonucuydu.⁵

TÜSİAD, Odalar Birliği üzerinde hakimiyet kuramayan büyük sermayenin ayrı bir örgütlenmeye gitme girişimidir. Özellikle Koç, Yaşar, Eczacıbaşı gibi büyük holdinglerin kuruluşunda öncü oldukları TÜSİAD'la birlikte odalar, devleti ve iktisat politikalarını etkileme güçlerini büyük ölçüde yitireceklerdir.

60'lar ve 70'lerde, Türkiye'de siyasi yaşam, 61 Anayasası'nın sağladığı görece bir özgürlük ortamı içinde şekillenmeye başladı. TOBB'un bu dönemde, sağ ve sol arasında gittikçe belirginleşen siyasi saflaşmada, hükü-

⁴ Örneğin, Mustafa Sönmez'e göre Türkiye Odalar Birliği "büyük burjuvazinin tam hegemonya sağlayamamış olmasına rağmen etkin olduğu bir örgüt"tür (1987: 164).

⁵ Buna karşın, özellikle bölgesel düzeyde, odalar üzerinde hakim olma mücadelesi sürmüştür. "Sabancılar Kocaeli ve Adana Sanayi Odalarında başkanlık koltuğunu elden bırakmayacak, Yaşar ailesi Ege Sanayi Odası'nda etkinlik kuracaktı. Koç ise İstanbul Sanayi Odası'nda, daha çok profesyonel yöneticileri Şahap Kocatopçu, Ertuğrul Soysal gibi isimlerle etkinlik arayışında olacaktı" (Sönmez, 1987: 168). Bu koltuk kapma yarışında pek başarılı olamayan Koç grubu, TÜSİAD'ın kurulmasına öncülük edecektir.

metle ilişkilerini her zaman iyi götürmeye çalışan etkin bir "sağ" örgüt olarak yer aldığını söylebiliriz. Ekonomi politikaları açısından TOBB, merkezîyetçi ve ulusal kalkınmacı çizgiye daha eleştirel bir tutum takınırken, siyasi olarak "milliyetçi cephe"yi destekledi. "Yükselen sol harekete karşı katı bir anti komünist tutum aldı, işçi sendikalarının taleplerine TÜSİAD'inkinden çok daha sert tepki gösterdi" (Bora, 2001: 270).

12 Eylül 1980'deki askeri darbe, 70'lerin politize olmuş ortamında sol muhalif cephede yer almış örgütlere karşı disipline edici, yasaklayıcı uygulamalar geliştirirken, güçlü işveren örgütleri bu uygulamaların dışında bırakıldı. Kuşkusuz, bu toleranslı tutumun gerisinde, işveren örgütlerinin 12 Eylül rejimine verdiği destek yatmaktaydı. TOBB da beklenebileceği gibi, bu destekleyici eğilimin içinde yer aldı ve "en itibarlı meslek kuruluşu" haline geldi. 1983 sonrasında ise, TÜSİAD'ın iş çevrelerini temsil eden bir kuruluş olarak ön plana geçmesiyle birlikte, TOBB, bazen muhalif bir tavır sergiledi. 1986'dan itibaren TÜSİAD'ın, ekonomi politikalarının ve siyasi kurumların yeniden yapılanması programının yeterince hızlı uygulanmadığı konusunda şikayetlerinin arttığı bir dönemde, Ali Coşkun'un başkanlığında TOBB bu sefer hükümeti desekleyici bir konuma geçti. TÜSİAD'ın büyük sermayeyi temsil eden bir örgüt olması, TOBB'u bu sefer küçük ve orta ölçekli işletmelerin sözcüsü olmaya, KOBİ'lerin temsilciliğine soyunmaya doğru götürdü. Bir anlamda, gittikçe daha fazla uluslararası sermayeyle eklenen büyük sermayenin sözcüsü durumundaki TÜSİAD'a karşı, KOBİ'leri temsil eden ve bu doğrultuda da "milli sermaye"nin temsilcisi olma durumuna gelen bir TOBB resmi çizilmeye başlandı.⁶

TOBB baştan itibaren Demokrat Parti ile başlayan, AP ve DYP ile devam eden siyasi çizgiye bağlı kaldı. TOBB'un bu siyasi geleneğe bağlılığı, zaman zaman sağ cephede yer alan diğer partinin, ANAP'ın iktidarda olduğu dönemlerde kuruluşa yönelik bir takım kısıtlamalara neden oldu. TOBB'a yönelik bu kısıtlayıcı uygulamalara örnek olarak 25 Nisan 1986'da çıkarılan 3277 sayılı yasa gösterilebilir. Bu yasa, TOBB'un "özerkliği" geriletiyor ve iç yapısına güçlü bir müdahalede bulunuyordu (Bora, 2001: 272-73; 278). Bu müdahalenin arka planında, Turgut Özal'ın TOBB'da büyük sermayeyi hakim kılma isteği yatıyordu. Çıkarılan yasa ile, seçim sisteminde önemli bir değişiklik yapılarak Yönetim Kurulu'nun "konsey"lerden oluşturulması esası getirildi ve böylelikle büyük sermaye-

⁶ Odalar ya da TÜSİAD üzerine yapılan çalışmalarda vurgulanan konulardan biri, TÜSİAD'ın Marmara Bölgesi'ndeki büyük sermayenin örgütü, TOBB'un ise Anadolu'daki küçük ve orta ölçekli sermayenin temsilcisi olduğudur (Öke, 1995: 961).

nin ağırlıklı olduğu Ticaret Odalarının, Sanayi Odalarının ve Deniz Ticaret Odalarının temsili güçlendirildi. Daha önce, küçük illerde kurulan, Anadolu'daki küçük ve orta ölçekteki sermayeyi barındıran Ticaret ve Sanayi Odaları ile Ticaret Borsaları TOBB'un yönetiminde hakim iken, yeni düzenlemeyle her bir gruptaki odaların 30'ar kişi ile temsil edildiği "konsey"lerden oluşan Yönetim Kuruluna artık büyük sermaye ağırlığını koyuyordu.

TÜSİAD'ın kurulması ile, siyaset sahnesinde geri bir konuma çekilen, siyasette etkili olma misyonunu TÜSİAD'a kaptıran Odalar Birliği, 1990'ların başlarından itibaren yeniden siyasetle canlı bir ilişki içine girdi. 1991 tarihi, TOBB'un siyasette yaptığı yeniden atılım için bir dönüm noktası olarak görülebilir. Özellikle 1991 erken seçimlerinin gerçekleşmesinde TOBB ve Başkanı Yalım Erez'in etkisi göz ardı edilemez niteliktedir.⁷

1991'den itibaren TOBB bir anlamda, TÜSİAD'ın üstlendiği misyonu sahiplendi, ekonomik konulara yönelik ilgisini sosyal ve politik sorunlara doğru genişletti. Hükümete sosyal konularla ilgili çeşitli raporlar⁸ sunmanın yanı sıra, kendisini Türkiye'deki sivil toplumun en güçlü örgütü olarak ilan etti. Gerçi, sivil toplum kuruluşu olma "payesi"ni elde etme yarışına bir çok meslek kuruluşunun bu tarihten itibaren katıldığını biliyoruz (TESK gibi). 2000'lere gelindiğinde ise, TOBB Türkiye'deki ekonomik sorunlar başta olmak üzere siyaset ve dış politika sorunlarında da fikir yürüten ve "öneriler" geliştiren bir meslek kuruluşu olma özelliği kazanmış durumda. Avrupa Birliği için yapılan lobi çalışmalarının başında TÜSİAD ve hemen yanında TOBB yer alıyor. IMF heyeti artık sadece TÜSİAD ile görüşmüyor, TOBB Başkanı ile de buluşuyor ve "Türkiye'nin büyüme trendi" üzerine beklentilerini aktarıyor (*Milliyet*, 20 Temmuz 2002). ABD'nin Irak müdahalesi'ne Türkiye'nin katkısı ya da katılımı konusuna baştan itibaren kuşkulu yaklaşan TOBB'u Amerikan Büyükelçisi ziyaret ediyor ve Türk özel sektörünün desteğini sağlamak için "kesenin ağzını açmayı" vaat ediyor (*Cumhuriyet*, 3 Ocak 2003).

---

⁷ "TOBB gerek ülkenin erken seçime götürülmesinde, gerekse DYP iktidarının oluşumunda çok aktif rol oynamıştır. O kadar ki TOBB Başkanı Yalım Erez siyasetin yasak olduğu bir meslek örgütünün başı olarak düzenledikleri bir Karadeniz gezisinde, Trabzon'da düzenlediği bir basın toplantısında açıkça erken seçim çağrısı yapmıştır. 11 Mart 1991 günü yapılan bu çağrı, takip eden günlerde düzenlenen gezi ve toplantılarla o kadar güçlü ve sık dile getirilmiştir ki, 25 Mayıs 1991'de yapılan TOBB Genel Kurulu'nda TOBB yöneticilerinin bu ısrarlı istekleri karşısında dönemin Başbakanı; çaresiz isteklere boyun eğmiştir (Öke, 1995: 962).

⁸ Örneğin, 1995'te Doğu Ergil'e hazırlatılan "Doğu Raporu" gibi.

Seçim Öncesinde TOBB

TÜSİAD kuruluşundan itibaren kendisini sadece işverenlerden oluşan üyelerinin çıkarlarını temsil etme ve bu çıkarların sözcülüğünü yapma işleyle sınırlamaz. Hatta, belki de tam tersine, TÜSİAD kendisinin toplumsal çıkar ya da başka bir deyimle "kamu yararı" amacıyla çalışan bir örgüt olduğunu dile getirmeye büyük özen gösterir. Bu sadece, burjuva sınıfının kendi çıkarlarını toplumsal çıkarlar şeklinde ifade ederek, sınıfsal hakimiyetini sağlamaya ve sürdürmeye yönelik bir ideolojik hamle yaptığı şeklinde yorumlanamaz. Sadece bu şekilde yorumlanması zor görünüyor; çünkü, bu, sermayenin sınıfsal hakimiyetini saklamak, mistifiye etmek amacının ötesine taşıyor; içinde yaşadığı toplum için bir proje oluşturma isteğiyle çakışıyor.⁹ Elbette ki, bu toplumsal proje, **sınıfsal çıkarları temelinde oluşturduğu** ama bütün bir toplumu ilgilendirecek en ayrıntılı düzenlemeleri de içeren, bu anlamda da kendi deyimleriyle "kamu yararı" ile ilgili bir girişim. TÜSİAD'ın en azından bu düzeyde "kamu yararına çalışan gönüllü bir özel sektör kuruluşu" olduğu iddiası kendileri açısından ve sınıfsal duruşları açısından bir paradoks taşıyor. Baştan beri bu özelliği TÜSİAD'ı diğer işveren kuruluşlarından ayırmıştı. Belki bunu, TÜSİAD'ın Türkiye'de en fazla "burjuvalaşmış" kesimlerden oluşmasına; uzun vadeli sınıfsal çıkarlarını gözetebilmesine; siyasi düzeyde kurduğu temasların bu "gözetme" çerçevesinde gerçekleşmesine bağlayabiliriz.

İşte TOBB'un 1991'den itibaren ilgi alanını genişletmesinin ve Türkiye'nin temel sorunlarına çözüm getirecek arayışlara müdahil olmaya çalışmasının geri planında da böyle bir amaç yatıyor. En azından TOBB'un, sınıf temelli çıkar siyaseti yapan bir baskı grubu olmaktan, "kamu yararına çalışan" bir sivil toplum örgütü olmaya doğru evrilmek istediği imajını vermeye çalıştığını söyleyebiliriz.¹⁰ Ancak, TOBB içindeki bu dönüşümün sadece bir imaj oluşturma dürtüsünden doğduğunu söylemek doğru olmaya-

⁹ Bu konuda bkz (Buğra, 1996: 748)

¹⁰ Seçim öncesinde, TOBB'un AB konusuna bakışı TÜSİAD'inkinden farklı değil. Gerçi, "Gelecek Bildirgesi"nde Avrupa Birliği'ne girme Türkiye'nin "öncelikleri"nden biri olarak sunulmuyor. "Tarihi tercihimiz olan Avrupa Birliği yolu hala belirsizliklerle doludur" cümlesi ile, sadece Türkiye'den kaynaklanan zorluklar değil, AB'nin Türkiye'yi tam üyeliğe alma konusundaki ikircikli tutumu da ima ediliyor. Ancak, TOBB'un özellikle 2002 Kopenhag Zirvesi öncesinde, İKV ve diğer sivil toplum örgütleriyle birlikte gerçekleştirdiği etkinliklerde Türkiye'nin en ufak bir gecikmeyi bile kaldıramayacağı görüşünün ağırlık kazandığını görüyoruz. Haziran ayında İKV'nin öncülüğüyle 175 sivil toplum örgütünün hazırladıkları ve "Türkiye'nin yeri Avrupa Birliği'dir düşüncesinin vurgulandığı; siyasilerin bu yönde adım atmasının şart olduğunun altına çizildiği bildiriye TOBB Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu okuyordu (Radikal, 6 Haziran 2002).

caktır. Avrupa Birliği meselesi¹¹ ve uluslararası kapitalizmle bütünleşme amacının bu dönüşümde önemli etkisi olduğunu belirtmek gerekiyor.

Odaların bugünkü yasal konumunu düzenleyen 1950 tarihli 5590 sayılı yasa, siyasetle uğraşmalarını engellemektedir. Ancak, Türkiye’de siyasal partilerin il düzeyinde örgütlenişine bakıldığında; illerdeki sermaye sahiplerinin genellikle partilerin il başkanları olduklarını gözlemlenebilir (Öke, 1995: 961) TOBB her zaman siyasi tercihini sağ partilerden yana yapmıştır; özellikle DYP’den birçok milletvekili ya da milletvekili adayı çıkarmıştır. TOBB’un Demokrat Parti’ye olan bağlılığı, sonrasında Adalet Partisi ve DYP ile devam etmiştir.

2002 Genel seçimlerinde de bu eğilim değişmedi, çok sayıda oda başkanını DYP’den milletvekili adayı olacaklarını duyurdu. Üstelik bu kez, TOBB camiasının siyasete girme isteği, gazetelerde yer aldığına göre, "İtalya’daki Silvio Berlusconi yönetimine özenmeleri" nedeniyleydi. Otuza yakın oda ve borsa başkanının adaylığı bu seçimlerde söz konusu oldu (*Milliyet*, 20 Temmuz 2002); ancak, DYP’nin barajı aşamaması nedeniyle iktidarda bizatihi yer alma ümitleri suya düştü. İlgi çekici olan noktalardan biri, bu adaylık sürecinde TOBB Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu’nun açıklamasıydı. Hisarcıklıoğlu, seçimlerde aday olmanın ve nihayetinde milletvekili seçilmenin düşünüldüğü kadar önemli olmadığını, mecliste bulunan siyasetçilerin büyük bir çoğunluğunun zaten işadamları kökenli olduğunu, siyasete doğrudan girmekle pek fazla bir şey kazanılmadığını, artık önemli olanın "sistemi kurumsal olarak etkileyebilmek ve değiştirmek"te düğümlendiğini söylüyordu (*Hürriyet*, 25 Ekim 2002). İşte bu etkileme ve değiştirme çabasının sonucu olarak "Türkiye Geleceğini İstiyor" Bildirgesi biçimlendi.

---

¹¹ Seçim öncesinde, TOBB’un AB konusuna bakışı TÜSİAD’inkinden farklı değil. Gerçi, "Gelecek Bildirgesi"nde Avrupa Birliği’ne girme Türkiye’nin "öncelikleri"nden biri olarak sunulmuyor. "Tarihi tercihimiz olan Avrupa Birliği yolu hala belirsizliklerle doludur" cümlesi ile, sadece Türkiye’den kaynaklanan zorluklar değil, AB’nin Türkiye’yi tam üyeliğe alma konusundaki ikircikli tutumu da ima ediliyor. Ancak, TOBB’un özellikle 2002 Kopenhag Zirvesi öncesinde, İKV ve diğer sivil toplum örgütleriyle birlikte gerçekleştirdiği etkinliklerde Türkiye’nin en ufak bir gecikmeyi bile kaldıramayacağı görüşünün ağırlık kazandığını görüyoruz. Haziran ayında İKV’nin öncülüğüyle 175 sivil toplum örgütünün hazırladıkları ve "Türkiye’nin yeri Avrupa Birliği’dir düşüncesinin vurgulandığı; siyasilerin bu yönde adım atmasının şart olduğunun altının çizildiği bildiriye TOBB Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu okuyordu (*Radikal*, 6 Haziran 2002).

"Türkiye Geleceğini İstiyor" Bildirgesiyle TOBB Ne İstiyor?

TÜSİAD'ın "Ön Uyarı Raporu"¹² ile karşılaştırıldığında, "Türkiye Geleceğini İstiyor" Bildirgesi¹² oldukça kısa, temel sorunlara değinen ve genel geçer ifadelerle çözüm önerileri geliştiren bir metin izlenimi veriyor. TOBB, Türkiye'deki temel sorunlara parmak basarken, öteden beri sadece TÜSİAD'ın değil, genel olarak sermaye çevrelerinin üzerinde sık sık durdukları konuları dile getiriyor. Siyasetin "sorun çözme yeteneğini kaybetmesi", kamu yönetiminin "hantal, müsrif ve yolsuzluk üreten " bir sistem haline geldiği, siyasal partiler sisteminin "demokrasimizi yönetemez" olduğu, hukuk sisteminin "tıkanmışlığı" ve "IMF desteğine muhtaç bir ekonomi".

Öneriler düzeyinde ele aldığımızda TOBB, herşeyden önce bir "zihniyet değişimi"nin gerekli olduğunu söylemektedir ki, bunu daha sonra tartışacağız. Şimdi konu başlıkları itibariyle geliştirilen önerileri ele almamız gerekiyor.

Siyaset ve Hukuk: Siyaset başlığı altında bir iki cümle ile siyasal partilere ve yargı sürecine ilişkin öneriler geliştiriliyor. Özet niteliğindeki önerileri sıralayacak olursak: Siyasi Partiler Kanununun "parti içi demokrasiyi kurumsallaştıracak ve partilerin finansmanını şeffaf ve denetlenebilir hale getirecek bir biçimde" değiştirilmesi; "partilere üyelik sisteminin sağlıklı bir yapıya" kavuşturulması ve "halkın siyasal tercihlerinin, yönetime etkili bir şekilde yansımaları temin edecek yasal düzenlemelerin" yapılması; hukukun "hak ve özgürlüklerin güvencesi" olması, "yargının tam bağımsız ve tarafsız olması sağlanarak, hukukun üstünlüğünün tesis edilmesi, yargı sürecinin hızlandırılması için", sistemin "gerekli imkan ve şartlara" kavuşturulması, ihtisaslaşma dahil kurumsal düzenlemeler yapılması, mevzuatın sadeleştirilmesi ve güncelleştirilmesi.

Burada değinilen konular, TÜSİAD'ın Rapor'unun bir özeti gibidir. Konular aynıdır: Siyasal partiler sistemi ve seçim sistemi "demokrasiyi yönetilemez" hale getirmiştir TÜSİAD'ın raporunda "Siyasi Reformlar"

¹² Raporun tam başlığı "3 Kasım 2002 Genel Seçimleri Sonrasında Kurulacak Hükümetin Öncelikli Gündemini Oluşturması Gereken Konular Hakkında TÜSİAD Görüşleri"dir. Rapor, TÜSİAD'ın internet web sayfasında (www.tusiad.org) yer almaktadır.

¹³ Bazı gazetelerde tam sayfa ilan olarak yayınlanan Bildirgenin tam metni, internette www.turkiyeistiyor.com adresinde bulunuyor. Yazıda, internetteki metinden yararlanılmıştır.

başlığı altında özellikle seçim sistemi ve siyasal partilere ilişkin mevzuatın değiştirilmesi konusunda bir görüş geliştirilmektedir ki; TÜSİAD bunu daha önceki raporlarında geniş bir biçimde işlemektedir. Aynı zamanda TÜSİAD, bir "karma seçim sistemi" olarak "Güçlü Nisbi Destekli İki Turlu Dar Bölge Seçim Sistemi"ni önermektedir. Bu aslında iş çevrelerinin iki partili bir siyasal sistem arayışlarının ifadesidir. Seçimlerden önce Türkiye'nin iki büyük sermaye grubu Koç ve Sabancı Holdingleri, barajın inmesinin doğru olmayacağını söylüyorlardı. Koç Holding Yönetim Kurulu Başkanı Rahmi Koç, "Baraj inerse 3 değil, 6 partili koalisyon olur. Aslında koalisyon olmayacak şekilde Seçim ve Partiler Kanunu'nu değiştirmek lazımdır" diye görüş belirtiyordu. Sabancı Holding Yönetim Kurulu Başkanı Sakıp Sabancı ise, Türkiye'de fazla parti bulunduğuna dikkat çekerek, asıl enflasyonun burada yaşandığını öne sürüyordu (*Hürriyet*, 26 Eylül 2002). Hatta iş çevrelerinin bir CHP-AKP koalisyonu beklediği, bu ihtimali olumlu karşıladıkları, "istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme" için siyasal istikrar istedikleri ifade ediliyordu.

Ekonomi ve Kamu Yönetimi: TOBB, Türkiye'nin sorunları konusunda bildirin başlangıç kısmında Türkiye ekonomisinin IMF'ye bağımlı bir hale geldiğini belirterek, bu bağımlılığı bir "sorun" olarak kurduğu izlenimini veriyor. Oysa ekonomi politikaları kısmında geliştirdiği öneriler IMF ve Dünya Bankası'nın istikrar ve yapısal uyum programıyla birebir uyumdadır. Hatta, borçlu ülkelere yeni borç verebilmek için IMF ve DB'nin koşul olarak öne sürdükleri ve ülkenin kredibilitesinin temel ölçütü haline gelen "iyi yönetim" ilkeleri bir bir sayılıyor. Bunların başında, kamu harcamalarının azaltılması geliyor. Örneğin, uygulanması beklenen ekonomik politikalar kısa bir biçimde sıralandıktan sonra, "yapısal değişim ve dönüşümü sağlayacak bütün bu politikaların hayata geçirilmesi için; katılımcılık, şeffaflık, verimlilik ve hesap verilebilirlik ilkeleri etkin bir biçimde uygulanmalıdır" denmektedir ki, bunlar esas olarak DB'nin geliştirdiği iyi yönetimin ya da piyasa dostu devlet anlayışının temel unsurlarıdır. Daha sonra şöyle devam ediliyor: "TOBB, bu prensip ve esasların, sivil toplumla birlikte takipçisi ve denetleyicisi olacaktır". Bu da yine yönetimin bir boyutu ile çakışıyor: Kamu sektörü reformlarının gerçekleştirilmesi için sivil toplum örgütlerinin bir baskı unsuru oluşturması.

TOBB, ekonomik politikalar açısından, istikrar ve yapısal uyum programının temel hatlarına sadık olmakla birlikte, tarımcılık konusunda "milli bir tarım ve hayvancılık politikası" oluşturma gereğinden söz ediyor. Ancak, bildirin genel özelliği olan, sadece belli konularda görüş geliştirme

ve ayrıntılandırılmama bu konuda da sadece bir cümle ile geçiştirme sonucu yaratmış. Bu politikaların özünü neyin oluşturacağı belirtilmemiş.

Seçim öncesinde ekonomi politikaları konusunun içine yerleştiği genel bağlamda, sermaye grupları siyasi partilere en çok şu iki uyarıda bulundu: "Boş vaadlerde bulunmayın" ve "popülist politikaların peşinde olmayın" Bu iki uyarı, sermayenin siyasete bakışı ve beklentileri açısından; aynı zamanda sermaye grupları ile devlet arasında özellikle 80'lerden itibaren kurulan ilişkinin doğrultusunun değişmediğini göstermesi açısından önemli. Sermaye açısından iki konu devletle ilişkisinde hep ön planda tutulmuştur: İstikrarlı bir rejim ve uygulamalarda öngörülebilirlik.

TÜSİAD seçim öncesinde çeşitli vesilelerle bu iki beklentisini sık sık dile getirdi. Örneğin TÜSİAD Başkanı Tuncay Özilhan "Seçmen, küçük hesapların adamı olan, kişisel çıkarlarının peşinde koşan, sözünde durmayan siyasetçi istemiyor" dedi (*Hürriyet*, 26 Eylül 2002). TÜSİAD YİK Başkanı Muharrem Kayhan ise "Popülizmi bayrak yapmayın, milleti olmaya-
cak duaya 'amin' demeye zorlamayın. Yoksa tarih sizi affetmez" şeklinde uyarıda bulundu (*Hürriyet*, 26 Eylül 2002).

TOBB da benzer şekilde, "İş dünyasının boş söz istemediğini" (*Cumhuriyet*, 6 Ekim 2002), "sınırsız vaat değil, somut proje" istediklerini (*Hürriyet*, 6 Ekim 2002) ifade etti. TÜSİAD'ın ve TOBB'un seçimlerden önce, partilerin popülist bir yaklaşım içinde olmamalarını ve "somut adımlar atmaları gerektiğini" bu derece vurgulamasının nedenini nasıl açıklayabiliriz? İşverenler, siyasal partileri "siyasal ahlak"a mı davet ediyorlar? Herşeyden önce işverenlerin "reform paketi" adı verilen, yapısal uyum programının eksiksiz uygulanmasını beklediklerini söyleyebiliriz. Bilindiği üzere, bu reform paketinin, en önemli parçası genel olarak kamu sektörü reformu, özel olarak da kamu harcamalarına yönelik düzenlemelerdir. Bildirgenin hem ekonomi kısmında kamu sektörüne ilişkin istenen düzenlemeler ağırlıklı bir yer tutmakta hem de "kamu yönetimi" başlığı altında kamu sektöründe beklenen düzenlemelerin altı çizilmekte. Özellikle siyaset ve hukuk başlıklarıyla karşılaştırıldığında, kamu yönetimine ilişkin kısmın oldukça uzun kaldığını görüyoruz. "Ekonomi" başlığı altında kamu harcamaları üzerinde duruluyor, "Mali disiplinin tesisinde kamu gelirlerini sürekli arttırmaya çalışmak yerine, kamu harcamalarının azaltılması esas alınmalıdır" diyor. Ayrıca, kamu yönetimi başlığı altında, "Kamunun ekonomi içindeki ağırlığı azaltılıp, özel sektöre dayalı bir büyüme stratejisi izlenmelidir. Özelleştirme kararlı bir şekilde hızla tamamlanmalıdır. Kamu yönetimi esas itibarıyla

düzenleyici ve denetleyici olmakla sınırlı kalmalıdır" ifadeleri yer alıyor; benzer şekilde, kamu hizmetlerinin ve "merkezde toplanan yetkilerin" özel sektöre, meslek kuruluşlarına, sivil toplum örgütlerine ve yerel yönetimlere devredilmesi öneriliyor.

TOBB'un sadece bu bildirgesinde değil, Hisarcıklıoğlu'nun seçim döneminde hemen hemen her konuşmasında, Türkiye'nin en temel sorunu olarak kamu yönetimi gösteriliyor. Yeni liberal tezlerin en başat teması olan, ekonomideki sıkıntıların kamu sektöründen kaynaklandığı görüşü sık sık dile getiriliyor. Türkiye'deki kamu yönetiminin "hantallığı", "müsrifliği" ve "yolsuzlukları" ekonomik büyüme ve makroekonomik istikrar önündeki en büyük engel olarak gösteriliyor. TOBB'un önerisi ise, "bir zihniyet devrimi" noktasında toplanıyor. TOBB, Türkiye'nin en genel ve ciddi sorunu olarak formüle ettiği, "devletçi kalkınma"yı eskimiş, işe yaramaz bir yöntem olarak addediyor ve bu anlayışı aşacak bir zihniyet devrimine gereksinmemiz olduğunu belirtiyor. Ama zihniyet devrimi bununla sınırlı değil; kamu yönetimi reformlarını destekleyecek, neredeyse bir "gölge kabin" gibi hükümetin bütün eylemlerini izleyecek ve gerektiğinde baskı oluşturacak sivil toplum örgütlerinden oluşan bir inisiyatiften söz ediliyor.

TOBB'un bildirgesinin "sivil toplum" ile ilgili kısmına geçmeden önce bir noktanın daha belirtilmesi gerekiyor. Gerek bildirgede gerekse Başkan Rıfat Hisarcıklıoğlu'nun seçim öncesinde ve sonrasında değişik vesilelerle yaptığı konuşmalarda geçen, siyasetçilere "popülist politikaların peşinde olmayın" uyarısının bir yönü yine kamu harcamalarının kısılması ile ilgili. Özellikle IMF çıkışlı programın, kamuda çalışan memur ve işçilerin ücretlerindeki artışın olabildiğince sınırlı tutulmasını öngören kısmı işveren örgütlerinden tam destek alıyor. Kurulacak hükümetin de programın bu yönüne sadık kalması bekleniyor, hatta kesinlikle isteniyor.

Ancak, konu sadece kamuda çalışanlarla sınırlı değil; "popülizminden kaçının" uyarısı seçimden önce "İş Güvencesi Yasa Tasarısı"¹⁴ ile ilgili kaygılarla birlikte de gündeme geldi. Örneğin, Rıfat Hisarcıklıoğlu hükümetin kurulmasından sonra Ticaret Odaları Konseyi'nde yaptığı konuşmada şöyle diyor: "...Kamu kaynaklarını tüketen politikacıların artık populizm yapamayacaklarını düşünüyorduk. Ama İş Güvencesi Yasası bir seçim malzemesine dönüştürülmüştür. İş güvencesinin karşısında değiliz, olamayız da. An-

---

¹⁴ Yasa tasarısı, işverenin işçinin hizmet akdini sona erdirmesinde geçerli neden aranması ve yargı yolunun açık bulunması konularında 158 Sayılı ILO Sözleşmesi'ne uygun yeni hükümler içermektedir.

cak, bu yasanın, İş Kanunu ile birlikte, bir bütün olarak ele alınması gerekirdi. Bu konuda, hükümet, işçi ve işveren temsilcilerinin imzalamış oldukları protokol yok farzedilmiş, iş barışı tehlikeye atılmıştır. 'Ben yaptım oldu' zihniyeti ile hareket edilmiştir. Biz, bu ekonomi gerçeklerinden uzak ve siyasi çıkar amaçlı zihniyete karşıyız" (16.12.2002; www.tobb.org.tr).

İş Güvencesi Yasa Tasarısı konusundaki uyarılar TOBB'la sınırlı kalmadı. TİSK Başkanı Refik Baydur, işverenlerin yeni hükümetten beklentilerini anlattığı toplantıda, İş Yasası'nın 15 Mart'a kadar çıkmaması durumunda, işten çıkarmaların başlayacağı yolunda bir tehdit savurdu. Baydur, seçim öncesinde hükümetin "opportünist" bir yaklaşım göstererek İş Güvencesi Yasası'nı çıkardığını söylüyordu ve ekliyordu: "...Böyle bir zihniyetin ciddi devlet anlayışı ile bağdaştığına inanmıyorum. Eğer hocaların hazırladığı İş Yasası, 15 Mart 2003'ten önce uygulamaya konmazsa, büyük bir işçi grubu arkadaşımızın işinden ve ekmeğinden olacağını belirtmek istiyorum. Bazı çevreler bunun tehdit olduğunu söyleyebilir. Ama gerçek budur." (*Cumhuriyet*, 13 Kasım 2002; *Radikal*, 13 Kasım 2002).

Sorun işçilere tanınacak bazı hakları güvence altına alan bir yasa olunca, sermaye çevreleri arasında sıkı bir ittifak hemen uç veriyor. TÜSİAD'ın seçimden sonra oluşacak hükümete önceliklerini sıraladığı "Ön Uyarı Raporu"nda da, "üretimde istihdamı caydıracak, uluslararası rekabet açısından dezavantaj yaratacak uygulamalardan kaçınılması" gerektiği vurgulanarak, İş Güvencesi Yasası'nın bu uygulamalardan biri olduğu ve yasa yürürlüğe girmeden önce "Bilim Kurulu" tarafından hazırlanan İş Kanunu Taslağı'nın yasalaştırılması gerektiği ifade ediliyor.

Sivil Toplum¹⁵: TOBB seçim öncesinde siyasetçilere belli uyarılarda bulunmakla ya da gelecekteki hükümetten neler beklediğini belirtmekle yetinmedi. Bütün bu uyarılara ne derece uyulacağını ve beklentilerin ne ölçüde yerine getirileceğini görmek için bir "izleme komitesi" kuracağını da söyledi. "İzleme komitesi"nin TOBB'dan ibaret olmayacağı, sivil toplum kuruluşlarından oluşan bir komite olacağı ve hükümetin sıkı takip altına alınacağı belirtildi (*Radikal*, 23 Ekim 2002).

TOBB'un bildirgesinde sözü edilen "zihniyet devrimi"nin bir parçası gerekli reformların yapılacağı konusunda siyasi partilerden beklenen "taahhüt" ise, diğer parçası da bu taahhütün yerine getirilmesi için sivil toplum

¹⁵ Bildirgede "sivil toplum" üzerine bir başlık bulunmuyor. Ancak, Bildirge'de önemle dile getirilen "zihniyet değişimi"nin bir parçası olduğu için, ayrı bir başlık olarak ele alındı.

örgütlerinin siyasete daha fazla katılmaları gerektiğinin vurgulanmasıydı. Bu önerilen çizgi, "temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçme" olarak tanımlandı. Bildirgenin yayınlanmasından hemen sonra Rıfat Hisarcıklıoğlu, sistemin daha iyi işleyebilmesi için toplumun tüm kesimlerinin yönetime katkıda bulunması gerektiğini söylüyordu (Murat Yetkin, 2002: 6)¹⁶ Hisarcıklıoğlu, seçimlerden sonra CNN'de odaların temsilcileri ile AKP'nin kurmaylarının bulunduğu toplantıda da, AKP'li yöneticilere, bu katılımcı modeli nasıl gerçekleştirmeyi düşündüklerini soruyordu. Ama, sorusundan hemen önce de "katılımcı demokrasi"yi açmaya çalışıyordu. Ona göre, "katılımcı demokrasi", "yönetimde siyasi otorite ile sivil toplum kuruluşlarının beraber aynı görüş doğrultusunda görüşlerinin ve fikirlerinin tartışılması ve bir konsensus oluştuktan sonra bunların yürürlüğe konması"ndan ibarettir.¹⁷ Aslında, bu tanım bile, amaçlanan şeyin katılımcı bir demokrasiden ne kadar uzak olduğunu gösteriyor. Siyasi otoritelere yönelik "eleştirel", "muhalif" bakış açılarının ortaya konması değil, üzerinde zaten uzlaşmış olan bir programın ne derece uygulandığını denetlemek ve sadece bu konuda hesap sorma ile sınırlı bir katılımcılık anlayışı söz konusu olan. Üstelik, TOBB'un bir sivil toplum örgütü sayılıp sayılmayacağı bir kenara bırakılsa bile, *demokratik ilkelerin ve bütün kesimler için insanca yaşam olanaklarının öne alındığı bir katılımın değil; çıkar siyasetinin belirlediği ve devleti bu doğrultuda etkilemeye yönelmiş bir "lobicilik" in ön planda olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Bu yüzden de diğer meslek kuruluşları ya da birlikleri TOBB'un bu önerisine pek itibar etmediler. Her ne kadar basında TOBB'un "Türkiye Geleceğini İstiyor" kampanyasının meslek odalarından ve sendikalarından destek aldığı haberleri yer alsa da, TİSK, Hak-İş ve TESK gibi daha çok sağ politikalarla bütünleşmiş örgütler dışında açık destek veren olmadı (Cumhuriyet, 24 Ekim 2002). Seçim sürecinde, zaten seslerini pek duyuramayan diğer meslek birlikleri ve sendikalar, bu kampanyaya ihtiyatlı yaklaşmayı tercih etmiş olabilirler. Özellikle sol muhalif bir perspektifi benimsemiş olan TMMOB, TTB, TBB gibi Türkiye'nin diğer etkili meslek örgütlerinin açık bir desteği söz konusu olmadı. Aynı şeyin Türk-İş ve DİSK açısından da geçerli olduğunu söyleyebiliriz.*

¹⁶ Hisarcıklıoğlu'nun bu açıklaması, özellikle Radikal yazarları arasında büyük destek buldu. Örneğin İsmet Berkan "Türkiye Ya Değişecek Ya Değişecek" (23 Ekim 2002) başlıklı yazısında "Türkiye günün birinde düze çıkacak ve kimseyi rahatsız etmeyen, herkesin üstünde uzlaştığı bir biçimde yönetilecekse bunu biz yapacağız, başkası değil. O yüzden temsili demokrasiden bir an önce katılımcı demokrasiye geçilmesinde, bu yönde çaba gösterilmesinde büyük yarar var. Odalar Birliği görevini yaptı. Şimdi sıra biz vatandaşlarda" diyordu.

¹⁷ Bkz (CNN Türk, Siyaset Meydanı, 7 Kasım 2002: www.tobb.org.tr)

"Temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye" geçilmesi gerektiği görüşü siyasal terminoloji açısından da sorunlar taşıyor. TOBB'un dile getirdiği katılımcı demokrasi eğer, temsili demokrasinin dışında, siyasal karar mekanizmalarının farklı bir biçimde işlediği, tüm vatandaşların siyasal kararlara katılımın gerçekleştiği, hatta üretim süreçlerinde katılımı öngören farklı bir "siyasal düzen" arayışını içerseydi böyle bir sorun en azından terminolojik düzeyde ortaya çıkmayacaktı. Siyasal bilim yazınında, "temsili demokrasi"ye alternatif olarak "doğrudan demokrasi" gösterilir. Ancak, TOBB, zaten temsili demokrasinin kurumlarını veri olarak alıyor. Dolayısıyla, söz konusu edilen temsili demokrasiden başka bir demokrasi modeline geçiş değil, temsili demokrasi içindeki "katılım" mekanizmalarının güçlendirilmesi olsa gerek. Bu düzeyde de TOBB'un "katılımcılığı" nasıl anladığına baktığımızda, "toplumun tüm kesimlerinin katılımından" söz ettiğini; sadece seçimden seçime oy verme biçiminde değil, seçim arası dönemlerde de siyasi iktidarları bir sivil toplum girişimi olarak izlemeye almayı amaçladığını görüyoruz (R. Hisarcıklioğlu'nun M. Yetkin ile yaptığı görüşmeden; Yetkin, 2002: 6). Bu da aslında siyasal bilim yazınında yeni bir demokrasi modeli olarak anlaşılabilir; tam tersine "çoğulcu" düşünürlerin temsili demokrasi içindeki katılım yöntemleri üzerine geliştirdiği düşüncelerin basit bir ifadesidir. Bu düşünürlerden örneğin Dahil, liberal doktrine bağlıdır; buna rağmen Hisarcıklioğlu'nun belirtmediği bir hususun altını kalın çizgilerle çizer: Modern demokrasilerde "siyasal eşitlik" ya da "katılım", siyasal iktidarı denetlemede bir "eşitlik" olarak tanımlanamaz; çünkü, "sosyoekonomik olarak daha düşük düzeyde olan gruplar, yani "çoğunluk", kaynaklara erişimdeki sınırlılıklarından dolayı bu tür bir eşitlikten "üç kat" mahrum kılınmıştır.¹⁸ Bu siyasal gerçeklik gözardı edildiğinde "siyasal eşitlik" ve "katılım" üzerine soyut düzeyde kalan tartışmalarla yetinmiş oluruz.

TOBB'un "Türkiye Geleceğini İstiyor Bildirgesi" üzerine basında çıkan az sayıdaki eleştirel yazıda¹⁹ belirtilen nokta, iş çevrelerinin de kendi içlerinde bir "zihniyet devrimi" gerçekleştirmeleri gerektiğiydi. Bildirge'nin başlangıcındaki Türkiye üzerine çizilen karamsar tabloda iş adamlarının hiç mi sorumluluğu yoktur? TOBB üzerine şu değerlendirmeye bu bölümü bitirelim: "Örneğin 'partilere aynı mesafede bulunduğunuzu' söyleyip, parti il başkanı yönetim kurulu üyeniz olursa, performans değerlendirmesinde tarafsız davranamazsınız...Örneğin batan şirketlere 'artık muhasebe standartları uygulayın' demek yerine bankalardan yardım isterseniz, kamu bankala-

¹⁸ bkz (Pateman, 1974:9; Zabcı, 1999: 225).

¹⁹ bkz (Tuncer, 2002: 12; Sağlam, 2002: 11).

rının 'bankacılık dışı' kullanılmasını sağlarsınız, 'kamu yeniden yapılandırılması' sözünüzün fazla anlamı kalmaz" (Sağlam, 2002: 11).

Sonuç

TOBB üzerinde yaptığımız bu sınırlı çalışma, sermaye çevrelerinin kendi gelecekleri ile Türkiye'nin geleceğini özdeş gördüğünü gösteriyor. Ekonomik büyümenin tek motoru özel sektör olarak görüldüğü için, özel sektörün desteklenmesi, bütün yolların onun için açılması aslında ülkenin geleceğinin kurtarılması için elzem görülüyor. Özel sektör desteklenmeli hem de ülkenin çıkarı ve demokrasi için bu yapılmalı. TOBB Başkanı Rıfat Hisarcıklıoğlu'nun şu sözleri gayet açıklayıcıdır: "Eğer Türkiye'nin önü açılacaksa, bu özel sektörün sayesinde olacaktır, Türkiye eğer zengin olacaksa özel sektör sayesinde olacaktır" (*Radikal*, 23 Ekim 2002). Vehbi Koç zamanında "Ancak Türkiye varsa, ben varım" diyordu. Şimdi ise bu söz "Ancak ben varsam Türkiye var" şeklinde tersine çevrilmiş durumda.

Son zamanlarda genel bir eğilim var: Çıkar grubu ya da baskı grubu kavramları zımni olarak "demode" görülüp, neredeyse her tür sosyal ya da siyasal nitelikteki örgütlenme "sivil toplum örgütü" başlığı altında tanımlanıyor. Bunda, devlet ile toplum, ama özellikle devlet ile sermaye arasında kurulan ilişkilere daha bir "demokratik" görünüm verme isteğinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Oysa, Türkiye'nin siyasi tarihine kısa bir bakış bile, sermayenin ve örgütlerinin ülkedeki demokratik güçler ve dinamiklerden ziyade, baskıcı, otoriter ve genel olarak da sağ eğilimli oluşumları desteklediklerini gösterir. Askeri darbelerin hiç birine bu örgütlerden ciddi bir itiraz gelmediği gibi, destek bulunduğu bugün açık bir biçimde biliniyor. Üstelik, askeri darbelerin hemen ertesinde kurulan yönetimler de bu örgütlere sıcak yaklaşmışlardır. Örneğin, 12 Eylül'deki askeri müdahaleden sonra, bütün demokratik kitle örgütleri ve siyasal partiler kapatılırken TOBB ve TÜSİAD varlığını sürdürmüştür.

Şimdi, 90'lardan itibaren yerinden oynayan, değişen taşlar söz konusu. Büyük ölçüde dış etkenlere bağlı olarak esen "demokratikleşme rüzgarı", Türkiye'de özellikle büyük sermaye kesimini içine almış sürüklüyor. Birdenbire TÜSİAD, TOBB, TİSK gibi sermaye çevrelerinin temsilcisi örgütlerin kendilerini Türkiye'nin en etkili "sivil toplum örgütleri" ilân etmelerinin nedeni biraz da bu değil mi?

Kaynaklar

BERKAN, İsmet (2002). "Türkiye Ya Değişecek Ya Değişecek." *Radikal Gazetesi*. 23 Ekim.

BORA, Tanıl (2001). "Türkiye'de Meslek Kuruluşları: "Kamu", "Sivil" ve "Milli"nin Muğlak Kesişim Alanı." *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayıncılık. 265-311.

BUĞRA, Ayşe (1995). "Cumhuriyet Döneminde Burjuvazinin Gelişmesi." *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt: 13. İstanbul: İletişim Yayıncılık. 745-748.

BUĞRA, Ayşe (1997). *Devlet ve İşadamları* (İkinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

CANSEN, Ege (2002). "TOBBİAD." *Hürriyet gazetesi*. 26 Ekim.

KORALTÜRK, Murat (1999). "İmparatorluktan Cumhuriyet'e Türkiye'de Saniye Sermayesinin Örgütlenmesi." *75 Yılda Çarkları Döndürenler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. 291-299.

ÖKE, M. Kemal (1995). "Odalar Birliği." *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 14. İstanbul: İletişim Yayıncılık. 961-962.

ÖNCÜ, Ayşe (1983). "Cumhuriyet Döneminde Odalar." *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 6. İstanbul: İletişim Yayıncılık. 1566-1576.

ÖZKAN, Funda (2002). "Ey Sivil Toplum Temsilcileri, Sıra Sizde." *Radikal gazetesi*. 24 Ekim.

PATEMAN, Carole (1974). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

SAĞLAM, Erdal (2002). "TOBB'un Niyet Mektubu." *Hürriyet gazetesi*. 24 Ekim.

SÖNMEZ, Mustafa (1987). *Kırk Haramiler: Türkiye'de Holdingler* (Üçüncü Baskı). İstanbul: Gözlem Yayıncılık.

TUNCER, Baran (2002). "TOBB Bildirisinin Düşündürdükleri." *Radikal gazetesi*. 27 Ekim.

VORHOFF, Karin (2001). "Türkiye'de İşadamları Dernekleri." *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayıncılık. 311-357.

YETKİN, Murat (2002). "TOBB Bildirgesi: Temsili Demokrasiden Katılımcı Demokrasiye." *Radikal gazetesi*. 23 Ekim.

ZABCI, Ç. Filiz (1999). "Liberalizm ve Siyasal Çoğulculuk: Klasik Çoğulculuğa Genel Bir Bakış." *Mürekkep*.3: 215-233.

Gazeteler

Milliyet

Cumhuriyet

Hürriyet

Radikal

İnternet web siteleri

www.tusiad.org.tr

www.turkiyeistiyor.org

www.tobb.org.tr